

ЕКОНОМІКА, ОРГАНІЗАЦІЯ

УДК 338.432:330.34.01

Н.О. Макаренко

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Досліджено концептуальні засади формування механізму сталого розвитку сільськогосподарського виробництва як сукупності способів забезпечення взаємозв'язаної діяльності аграрних підприємств різних форм власності та їх об'єднань на основі обслуговуючої кооперації, використання яких зумовлює досягнення синергічного ефекту в умовах впливу ринкових чинників.

Постановка проблеми. Про необхідність комплексного підходу щодо розвитку сільськогосподарського виробництва висловлюються сьогодні практики, науковці, політики. У сучасній науковій економічній літературі комплексність розглядається як об'єднання та узгодженість усіх без винятку реформаційних складових – від початкових підходів до її організації, до ефективного після реформаційного розвитку окремих підприємств та аграрної сфери в цілому. Але, незважаючи на досить високу вивченість комплексного підходу, поняття сталого розвитку сільськогосподарського виробництва потребує уточнення та подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі науковці вважають, що комплексний підхід до вирішення проблем сільськогосподарських виробників полягає у поглибленні процесу реформування, удосконаленні фінансово-економічного механізму з метою забезпечення розширеного відтворення з одночасним переходом на нові форми організації та управління в умовах ринку, у формуванні конкурентоспроможного аграрного сектора.

Вагомий внесок в дослідження особливостей комплексного підходу до забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва зробили вчені В.А. Василенко [1, с.20], А.Е. Воронкова [2, с. 214-219], М.Ф. Кропивко [3, с.102-124], О.В. Олійник [5, с.14] та ін.

Метою статті є виявлення принципів та способів реалізації підходів щодо формування та регулювання відносин підприємств, які виникають під час виробництва сільськогосподарської продукції та в процесі розвитку аграрного бізнесу з використанням обслуговуючої кооперації, який сприятиме переходу діяльності таких підприємств на якісно новий рівень.

Результати дослідження. Механізм сталого розвитку сільськогосподарського виробництва можна розглядати як різновид механізму управління підприємством. Останнім часом у зв'язку зі швидкими змінами в економічному середовищі механізм управління став об'єктом уваги вчених, менеджерів, економістів, практиків. Механізм сталого розвитку сільськогосподарського виробництва розглядається як сукупність способів забезпечення взаємозв'язаної діяльності аграрних підприємств різних форм власності та їх об'єднань на основі обслуговуючої кооперації, використання яких зумовлює досягнення синергічного ефекту в умовах впливу ринкових чинників. Формування такого механізму, з одного боку, орієнтовано на реалізацію стратегії підприємства, спрямованої на розвиток його конкурентних переваг, а з іншого, – на максимальне використання ефекту синергії, яка виникає в результаті створення об'єднань сільськогосподарських підприємств.

Структуру механізму сталого розвитку сільськогосподарського виробництва наведено на рис. 1.

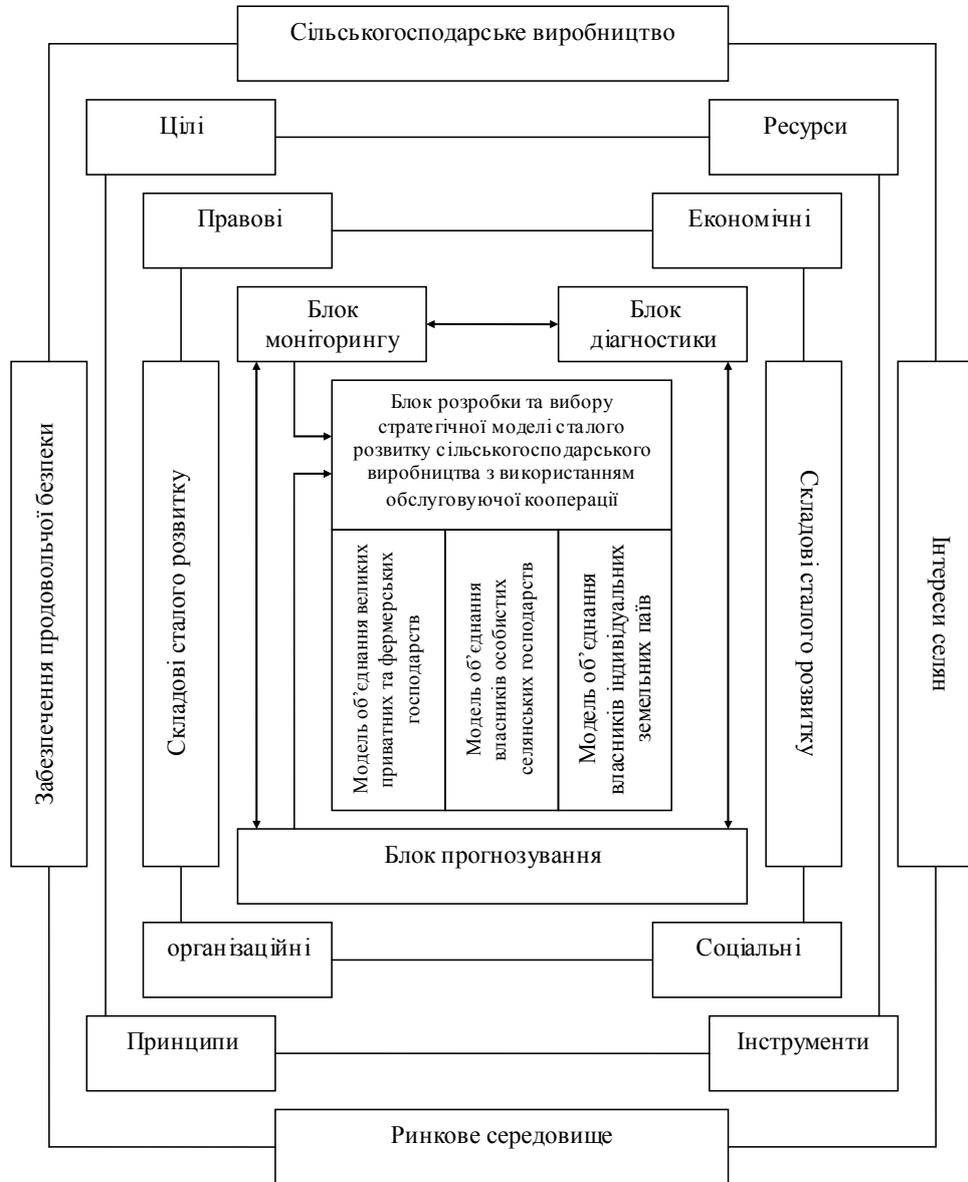

Рис. 1. Структура механізму сталого розвитку сільськогосподарського виробництва

Функціонування механізму сталого розвитку сільськогосподарського виробництва ґрунтується на певних підходах, основними з яких є цільовий, функціональний, системний та ситуаційний. Поставлене у роботі завдання – організаційно-економічне забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва – вимагає застосування цільового підходу до побудови відповідного механізму. Цільовий підхід, що полягає в науково обґрунтованій структуризації цілей, ставить перед підприємством конкретні цілі й завдання. Тим самим, не обмежуючи самостійності підприємств та можливості кооперації, забезпечується гнучкість, динамічність структури управління підприємством. Отже, цільовий підхід до побудови означеного механізму створює передумови для узгодження формальних і неформальних відносин

між різними сільськогосподарськими підприємствами. Функціональний підхід базується на суворій регламентації функцій кожної з систем, а це призводить до таких недоліків, як інерційність, зниження гнучкості та маневреності сільськогосподарських підприємств, а також гальмує їх розвиток [5].

Застосування системного підходу припускає розгляд усіх елементів системи у взаємозв'язку; визначення цілей і критеріїв функціонування механізму; підпорядкування встановлених критеріїв загальної мети. Найважливішою вимогою системного підходу є забезпечення односпрямованості цілей усіх елементів системи. Це означає, що для ефективності механізму повинна бути задана конкретна, реальна сукупність цілей, які мають пріоритетність співвідношення. Вони повинні мати кількісний вимір, що дозволяє оцінити ступінь їх досягнення. Використання системного підходу при побудові та функціонуванні механізму сталого розвитку сільськогосподарського виробництва забезпечує цілеспрямовану і високоефективну взаємодію всіх його елементів. З позицій системного підходу цьому механізму притаманні наступні властивості й ознаки: цілісність, подільність, ідентифікованість, відкритість системи, динамізм.

На думку А.Е.Воронкової «частковими принципами функціонування механізму є керованість, плановість, адекватність, безперервність розвитку, міжсистемна та внутрішньосистемна сумісність, відповідність механізму системі, для якої він створений, економічність, зворотний зв'язок, модельованість» [2, с. 283].

Вважаємо, що дотримання таких підходів і принципів дозволить створити ефективний механізм сталого розвитку сільськогосподарського виробництва. В основі формулювання цілей механізму лежить принцип розгляду його як цілеспрямованої системи, яка має глобальні цілі для об'єднання підприємств у цілому і конкретні для кожного підприємства. Критерії являють собою кількісні аналоги цілей. Ресурси потребують детальнішого розгляду.

Під ресурсами науковець М.Ф.Кропивко [3, с. 116] розуміє джерела впливу на комплексний розвиток сільськогосподарського виробництва. Результатом цих впливів буде приведення стану підприємства у відповідність до поставлених цілей. Традиційно виділяють ресурси підприємства – матеріальні, технологічні, трудові, інформаційні, організаційні, просторові, товарні. Сучасний стан аграрного виробництва свідчить про значні проблем, які на сьогодні залишаються невирішеними. Головним чином, вони пов'язані з якісними та кількісними характеристиками ресурсного потенціалу, ефективністю його використання, професійністю менеджерів, рівнем організації економічної роботи.

Останніми роками варіант реакції на комбінований вплив двох або декількох факторів, яка характеризується тим, що ця дія перевищує дію кожного окремого фактора, отримав назву синергізму, синергії (або синергічного ефекту) [4]. Термін «синергетика» виходить з грецького «синергос», що означає «разом діючий». Появі синергічного ефекту функціонування механізму завдячує використання обслуговуючої кооперації при формуванні моделей сталого розвитку сільськогосподарського виробництва. Щодо ресурсного потенціалу у сільськогосподарському виробництві, то поняття «синергізм» можна трактувати як отримання додаткової вартості від раціонального поєднання, співвідношення і використання земельних, трудових ресурсів та капіталу. Тобто мається на увазі ступінь впливу комплексного використання ресурсів на ефективність роботи підприємства. Способи використання синергічного ефекту та основні етапи його прояву наведено на рис. 2.

Використання запропонованого підходу передбачає розробку стратегій сталого розвитку сільського господарства. Такі стратегії враховують існуючі можливості розвитку аграрної сфери та загрози, які можуть перешкоджати їх реалізації. Можливості та загрози сільськогосподарського виробництва розглянуті для кожної моделі комплексного розвитку у трьох періодах – короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому. (табл. 1, 2)

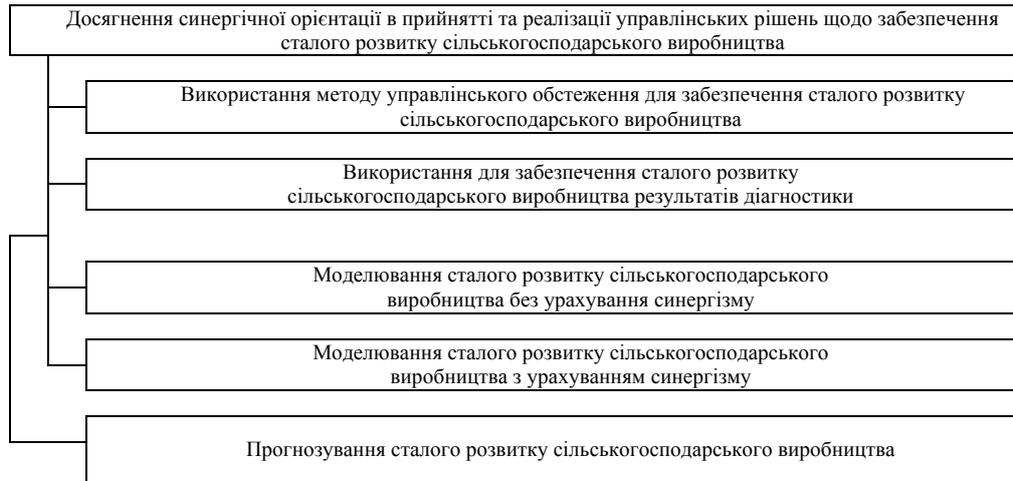

Рис. 2. Систематизація основних компонентів досягнення синергічної орієнтації для забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва

Проведений перспективний аналіз існуючих можливостей та загроз за часом дозволить виділити ті, які мають першочергове значення, і визначитися з пріоритетністю напрямів щодо стабілізування та розвитку сільськогосподарської галузі. Певну роль у формуванні ресурсного потенціалу і підвищенні ресурсовіддачі сільськогосподарських підприємств, розвитку аграрного бізнесу та ринкової інфраструктури можуть відіграти обслуговуючі кооперативи. Елементи ринкової інфраструктури повинні бути представлені не тільки державою або комерційними організаціями, але й самими сільськогосподарськими виробниками, що надасть їм змогу розширити сферу діяльності, зміцнити свої позиції на ринку, підвищити зайнятість і життєвий рівень сільського населення. А вертикальна інтеграція кооперативних агроформувань дозволить сільськогосподарським товаровиробникам створювати власні надійні канали збуту продукції, не залежати від каналів комерційних структур, впливати на формування цін у процесі руху продукції від однієї сфери агробізнесу до іншої.

Таблиця 1

Перспективний аналіз можливостей реалізації моделей сталого розвитку сільськогосподарських підприємств

Моделі сталого розвитку	Можливості розвитку моделей		
	у короткостроковому періоді (до 1 року)	у середньостроковому періоді (від 1 до 3 років)	у довгостроковому періоді (більше 3 років)
1. Модель об'єднання власників сільськогосподарських підприємств та селянських фермерських господарств	реальна правова підстава для створення моделі; існують економічні та організаційні передумови. Початкова фаза розвитку	реальні можливості економічного та організаційного зростання	активний розвиток горизонтальних та вертикальних соціально-економічних зв'язків та прояв синергічного ефекту за допомогою обслуговуючої кооперації
2. Модель об'єднання власників особистих селянських господарств	реальна правова підстава для створення моделі; існують економічні та організаційні передумови. Початкова фаза розвитку	реальні можливості економічного та організаційного зростання	удосконалення технологічних процесів, які відбуваються у ОСГ або перехід до об'єднань сільськогосподарських підприємств та селянських фермерських господарств; прояв соціальних вигод для учасників об'єднань

Моделі сталого розвитку	Можливості розвитку моделей		
	у короткостроковому періоді (до 1 року)	у середньостроковому періоді (від 1 до 3 років)	у довгостроковому періоді (більше 3 років)
3. Модель об'єднання власників індивідуальних земельних та майнових паїв	існує реальна майнова можливість та теоретична готовність створення моделі	реальна можливість появи правових передумов створення моделі та початок фази розвитку	перехід до фази економіко-організаційного зростання; прояв соціальних вигод для учасників об'єднань

Участь сільськогосподарських виробників у розвитку агробізнесу сприятиме підвищенню привабливості сільськогосподарської галузі, залученню додаткових інвестицій.

Таблиця 2

Перспективний аналіз загроз реалізації моделей сталого розвитку сільськогосподарських підприємств

Моделі сталого розвитку	Загрози розвитку моделі		
	у короткостроковому періоді (до 1 року)	у середньостроковому періоді (від 1 до 3 років)	у довгостроковому періоді (більше 3 років)
1. Модель об'єднання власників сільськогосподарських підприємств та селянських фермерських господарств	відсутність державної підтримки; недовіра громадян до створення будь-яких об'єднань	недостатність фінансової та інформаційної державної та регіональної підтримки; можливість внутрішніх конфліктів	стримування розвитку горизонтальних та вертикальних зв'язків; загроза посилення конкурентної боротьби через появу монополістів
2. Модель об'єднання власників особистих селянських господарств	відсутність державної підтримки; небажання об'єднуватись через відсутність знань про обслуговуючу кооперацію	недостатність фінансової та інформаційної державної та регіональної підтримки; можливість внутрішніх конфліктів	загроза розпаду об'єднань через необхідність приєднання до власників сільськогосподарських підприємств і селянських фермерських господарств і через психологічну втому
3. Модель об'єднання власників індивідуальних земельних та майнових паїв	загроза не створення відповідних економіко-правових умов для функціонування таких об'єднань	поява перешкод на етапі розвитку через недосконалість економіко-правових умов	зникнення під впливом активного розвитку об'єднань власників сільськогосподарських підприємств та селянських фермерських господарств

Комплекс заходів щодо розвитку сільськогосподарського виробництва повинен бути спрямований на:

- розробку заходів щодо захисту земель від дії водяної та повітряної ерозії, планів внесення мінеральних та органічних добрив, застосування засобів хімічного захисту рослин; посилення контролю за раціональним і дбайливим використанням сільськогосподарських угідь, встановлення штрафних санкцій та вилучення земель, які використовуються не за призначенням;

- визначення перспективних напрямів розвитку сільськогосподарського виробництва в цілому для галузі та для окремого підприємства, підготовку і перепідготовку кадрів;

- проведення капітального ремонту гідротехнічних споруд з метою покращення меліоративного стану ґрунтів, розвитку галузей овочівництва, садівництва та ін., зміцнення матеріально-технічної бази аграрних формувань, удосконалення лізингових операцій, стимулювання сільськогосподарських товаровиробників, які одержать кращі результати роботи, через виділення їм сільськогосподарської техніки безоплатно або на пільгових умовах;

- розробку системи внутрішньогосподарських розрахунків, ціноутворення, мотивації праці та ін.;

- розвиток обслуговуючої кооперації, вдосконалення відповідної законодавчої та нормативної бази з метою створення конкурентного середовища у сфері послуг та переробки сільськогосподарської сировини;

- посилення ролі держави у розробці чіткої податкової та кредитної політики, розвитку сільськогосподарських підприємств [5].

Висновки. Застосування розробленого механізму сталого розвитку сільськогосподарського виробництва з використанням обслуговуючої кооперації дозволить з урахуванням реального стану сільськогосподарських підприємств, планувати відповідні організаційні заходи, формувати методичну і ресурсну базу для прийняття ефективних рішень щодо забезпечення комплексного розвитку сільськогосподарського виробництва.

SUMMARY

The author studies the conceptual foundations for the formation of sustainable development mechanism of agricultural production as a combination of methods for ensuring interconnected activities of agricultural enterprises of different forms of ownership and their associations on the basis of service cooperatives, the use of which results in synergistic effect under the market factors impact.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Василенко В.А Менеджмент устойчивого развития предприятий: [монографія] / В.А. Василенко – К.: ЦУЛ, 2005. – 648 с.
2. Воронкова А.Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация: [монографія] / А.Э. Воронкова. – Луганск: издательство ВГУ, 2000. – 315 с.
3. Кропивко М.Ф. Управління в системі аграрних економічних відносин: [монографія] / М.Ф. Кропивко – К.: ННЦ ІАЕ УААН, 2008. – 444 с.
4. Люкшинов А.Н. Стратегический менеджмент: [Учебное пособие для вузов] / А.Н. Люкшинов. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2000. – 375 с.
5. Олійник О.В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві: [монографія] / О.В. Олійник – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 288 с.

Надійшла до редколегії 22 листопада 2012 р.